

הכחשה תחילת הזמה (בבא קמא עג)

גליון 406

בדף עג: אמר רבא עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו נהרגין דהכחשה תחילת הזמה היא אלא שלא נגמרה. והביא רבא ראיה מברייטא, ואביי דחה ראייתו. ובדף עד: ובפלוגתא, עדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו ר' יוחנן ור"א, חד אמר נהרגין וחד אמר אין נהרגין. תסתיים דר"א הוא דאמר אין נהרגין וכו'.

מבואר בסוגיא דאליבא דר' יוחנן ורבא הכחשה תחילת הזמה, ור"א חולק. וברש"י כתב (בד"ה ובפלוגתא) דאביי ורבא, והיינו שלמד שאביי לא רק דחה את ראייתו של רבא אלא פליג עליה, וס"ל דהכחשה לאו תחילת הזמה כר"א. וברש"ש העיר דאינו מוכרח, די"ל דלא פליג על רבא בעיקר הדין רק דדחי ראייתו.

וצ"ב במחלוקת האמוראים. וברש"י (עג: בד"ה ש"מ הכחשה וכו') פירש דאי לאו תחילת הזמה היא מאחר שבטלה עדותן מי אית בהו דין הזמה. והיינו דלצד של הכחשה לאו תחילת הזמה היות והעדות התבטלה ע"י ההכחשה, ממילא לא שייך להזים אותן ולחייבן בכאשר זמם. ולמ"ד הכחשה תחילת הזמה רואים את ההכחשה כתחילת סדר ההזמה, ונגמרה בשעה שהזימו אותם, ולכן נענשים בכאשר זמם.

ובחי' רבי נחום (עמ' תשמג) ביאר דהכחשה תחילת הזמה כי בהכחשה נמי איכא דין הזמה, דעיקר דין הזמה הוא שנתברר שהעידו שקר, ובהכחשה אין כאשר זמם כי אין אנו יודעים, דמאי חזית דסמכת אהני. ומש"ה כשהוזמו אח"כ וידעינן ששיקרו, אמרינן דההכחשה היתה תחילת ההזמה.

בשעת ההכחשה התעורר ספק שמא אינם נאמנים, ובשעת הזמה זה הוכח, ועל כן אמרינן שהתחילו להיות זוממים, דהיינו שקרנים, משעת ההכחשה. ולשון המאירי היא שהכחשה תחילת הזמה היא אלא שלא נגמרה, וכולה הזמה אריכתא היא.

ברמב"ם (פי"ח עדות ה"ב) כתב דאין עונשין (בהכחשה) לפי שאין אנו יודעים מי היא הכת השקרנית. מבואר ברמב"ם דהטעם דעדים זוממים נענשים ולא עדים מוכחשים הוא כי בהזמה נתברר לנו ששיקרו אבל בעדות מוכחשת שלא נתברר אלא הוי ספק אין מענישים אותם.

ולפי"ז קשה למה בבא הרוג ברגליו אינם אלא עדות מוכחשת וכדמוכח בסוף סוגיין (דמבואר בגמ' שלוקין אבל אין כאשר זמם עד שיזימו אותם) הרי ברור ששיקרו. וע"כ דדין הזמה הוא רק כשנתברר שהעידו בשקר ע"י עדים אבל כאן שבא הרוג ברגליו, אמנם ודאי שיקרו אבל זה לא הוברר ע"י עדים.

והנה בדף עג: הביא רבא ראיה לשיטתו מהרישא של הברייטא שבה הוא למד שהיו שלש כתי עדים, שאתח העידה שהאדון הוציא לעבדו שן ואח"כ עין, ואח"כ באה כת שניה שהעידה שהוציא קודם את עינו ואח"כ שינו, ואח"כ הזימו את הכת השניה. והדין הוא שמשלמים העדים הזוממים (הכת השניה) לעבד דמי עינו. ובמסקנת הגמ' (בדף עד.) הפריכו ראיה זו, דהא עדותם אינה מוכחשת, כי סוף סוף בכלל מאתים מנה, ולולא ההזמה היה ב"ד מחייב את האדון לשחררו ולשלם דמי שינו כמו שהעידו. ולכן אומרת הגמ' שראייתו של רבא היא מהסיפא ולא מהרישא.

וצ"ב מה היתה ההו"א של הגמ' לומר שהיתה ברישא הכחשה אם למעשה לא היו מוכחשים. וביאר בחי' רבי נחום כי היו פוסקים כמו שהעידו רק בגלל הממה נפשך (דאו שהוציא שן ואח"כ עין או בסדר הפוך וממנ"פ חייב לפחות דמי העין) ולכן ס"ד דחשיבי מוכחשים כי יש ספק אולי עדותם שקר. ובמסקנה אמרו דכיון דסוף סוף פוסקין ע"פ עדותן אע"ג שהוא מכח ספק לא חשיבי מוכחשין.

והנה בסוף הסוגיא הביאה דר"א אמר דעדים שהוכחשו בנפש לוקין, ואם אפשר לבוא לידי הזמה ויהיו חייבין מיתה הרי הוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד שאין לוקין עליו. וע"כ דס"ל הכחשה לאו תחילת הזמה וא"א יותר להזימן, ולכן הלאו אינו ניתן לחיוב מיתה ולכן לוקין. מבואר בגמ' דלמ"ד הכחשה תחילת הזמה אם יזימו אותם לאחר ההכחשה דהיינו לאחר שבא הרוג ברגליו, יהיו חייבים מיתה מדין כאשר זמם. ואם

הביאור בהכחשה תחילת הזמה הוא דבהכחשה התעורר ספק בנאמנותם וע"י ההזמה נגמר הבירור ששיקרו, הרי כאן שכבר הוברר ששיקרו דהא בא הרוג ברגליו, איך אפשר לומר דההזמה משלימה את ההכחשה. וכתב במנחת שלמה (עמ' קפב ועמ' קצ) דחזינן מכאן דגם באופן שההכחשה היא ברורה, מקבלין את ההזמה אח"כ לחייבן בכאשר זמם. אבל עדיין צ"ב למה. וע"כ צריכים לומר שהיות ויש תוספת בירור ע"י עדים אפשר להענישם בכאשר זמם, דזה הבירור הנצרך כדי לחייבם.

והנה בדף עד: אמר רב אידי בר אבין אף אנן נמי תנינא גנב ע"פ שנים ומכר על פיהם ונמצאו זוממין משלמין לו את הכל. מאי לאו דהעידו על הגניבה וחזרו והעידו על הטביחה, והוזמו על הגניבה וחזרו והוזמו על הטביחה. והא כיון שהוזמו על הגניבה, לגבי טביחה הוה להו מוכחשין וקתני משלמין את הכל, וע"כ דהכחשה תחילת הזמה.

כשהוזמו עדי הגניבה אין תועלת בעדי הטביחה, ומתבטלת עדותם אבל לא הוכחשו. אין לנו פקפוק בנאמנותם אלא שאין תועלת בעדותם דשמא טבח בהמה של עצמו. וא"כ היכי אמרינן דכשהוזמו על הטביחה הוי הכחשה תחילת הזמה הרי לא היה כאן גמר בירור ששיקרו.

ובאמת כן כתב באור שמח לבאר את שיטת הכס"מ (על הרמב"ם פכ"א עדות ה"ו) שאם בטלה העדות על הגניבה אף אם הוזמו האחרונים (של הטביחה) אינם חייבים. ואע"ג דקיי"ל דהכחשה תחילת הזמה זה דוקא היכי דע"י ההכחשה ידעינן שהם שקרנים או שנפל ספק בלבבינו דהמה שקרנים ולכך כי מיתזמו אח"ז אמרינן דהזמה אריכתא היא אבל כאן יתכן שהם עדי אמת אלא שאינו מועיל עדותן (דשמא טבח בהמה שלו, שקנה אותה ממנו) ולכן אין חיוב הזמה.

אמנם החזו"א (ב"ק סי' יט אות ז) כתב דבגמ' מוכח לא כך, דהא מבואר בדף עד: דאליבא דרבא דהכחשה תחילת הזמה יתחייבו בהזמה, וכנ"ל. ותירץ דלאו דוקא שהוכחשו אלא כיון דאיגלאי דבעצה אחת באו עדי גניבה ועדי טביחה לחייבו, ועדי טביחה נועדו בתחילה עם עדי גניבה, גם כשהוזמו עדי גניבה תחילה חייבין דהכחשה תחילת הזמה כולל כל הביטולים של מזימתן הרעה שכולן נחשבינן תחילת הזמה. יוצא לפי החזו"א שלמרות שלא הוכחשו אבל היות והתעורר פקפוק בנאמנותם כי יתכן שהיתה כאן מזימה מצורפת של שתי הכיתות לחייבו על מה שלא עשה, כשמזימים אותם, נחשב הביטול הראשוני של עדותם כתחילת הזמה.

ובמנחת שלמה (עמ' קסז) כתב (בשיטת הנמוקי יוסף שהביא שם) דלמ"ד הכחשה תחילת הזמה כיון שסוף סוף הוזמו כך לי אם הוכחשו מתחילה או נתבטלה עדותן מאיזה סיבה, מ"מ אף דעדותם בטילה ואין צורך בה שייך בהם ענין הזמה. ולפי"ז אין הביאור בתחילת הזמה שיש גמר בהזמה לבירור אי נאמנותם. והנה בסוף הסוגיא דבא הרוג ברגליו, מבואר בתוס' רבינו פרץ שהעדים הוכחשו בנפש לאחר שנגמר הדין על פיהם, דכיון דהכחשה תחילת הזמה א"כ צריך שיגמר הדין קודם ההכחשה, דאין העדים נהרגין עד שיגמר הדין על פיהם.

וביאר באפיקי ים (סי' מ) דלמ"ד הכחשה תחילת הזמה, דין הזמה גם על ההכחשה, ולכן בעינן שתהיה לאחר גמר דין. ולכן אין מלקות על ההכחשה אם הוכחשו לפני שנגמר הדין על פיהם. אבל אם הכחשה לאו תחילת הזמה, ילקו גם אם הוכחשו קודם גמר דין. יוצא מבואר באפיקי ים שהכחשה תחילת הזמה היא כפשוטה, שתחילת ההזמה היא מההכחשה ולכן בעינן שתהיה לאחר גמר דין.

אבל לפי דברי המנחת שלמה אין הכרח מזה שהכחשה תחילת הזמה שלהכחשה יש דיני הזמה אלא שאפי' שיש כבר הכחשה או כל סיבה שהיא לבטל את העדות, בכל זאת אפשר להזימם. וממילא גם בהוכחשו קודם לגמר דין יתכן שיהיו מלקות גם למ"ד הכחשה תחילת הזמה. אלא דעל זה קשה מה שהקשה באפיקי ים דאם יהיו חייבין מלקות גם לפני גמר הדין, כיצד מביאה הגמ' ראייה מר"א דס"ל הכחשה לאו תחילת הזמה, דילמא ס"ל דהוי תחילת הזמה ובכל זאת לא יתחייבו מיתה כי איירי שהוכחשו קודם גמר דין וממילא לא יגמר הדין על פיהם ולא יגיעו לחיוב מיתה ולכן ילקו. ומזה הוכיח האפיקי ים דלצד של הכחשה תחילת הזמה ע"כ שהיה כבר גמר דין.